

MILJØOVERVÅKNINGSPROGRAM -STATUS OG TILSTANDSOVERVÅKING AV AUTOMATISK FREDETE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER I UTVALGTE KOMMUNER

RAPPORT FRA REGISTRERINGER 2017

Skjåk kommune

MOV-ARK-RAPPORT NR. 6

Forord

På oppdrag fra Riksantikvaren har Sweco Norge AS foretatt kontrollregistreringer av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i Skjåk kommune. Registreringene gjennomføres som del av miljøovervåkningsprogrammet *Status og tilstandsovervåkning av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*. Miljøovervåkningsprogrammet gjelder arkeologiske kulturminner. Rapporten oppsummerer resultatene fra kontrollregistreringene i Skjåk kommune 14. -18. august 2017. Rapporten er nummer seks i en rekke på 10.

Arbeidet er utført av master i arkeologi Ann Katrine Birkeland, cand. polit. Tord Bakke, cand. philol. arkeologi Mona Mortensen og cand. polit. Espen M. Drange. Vi hadde også gleden av å ha med oppdragsgiver Jostein Gundersen, Riksantikvaren i felt to dager.

Vi takker for oppdraget!

Bergen, 19.03.2017

Ann Katrine Birkeland

Sammendrag

Sweco Norge har på oppdrag fra Riksantikvaren kontrollregistrert automatisk fredete arkeologiske kulturminner. Oppdraget innebærer å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner i et utvalg kommuner.

Vi skal kontrollere et representativt utvalg på minst 50 % av lokalitetene i kommunene. For Skjåk utgjorde utvalget 114 lokaliteter. Registreringene ble utført i tidsrommet 14. til 18. august 2017.

Overvåkingen skjer i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkningsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*» som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014.

Kontrollregistreringen i 2017 utgjør et skille sammenlignet med tidligere kontrollregistreringer siden det er lokaliteter og ikke enkeltminner som nå registreres. Nytt utvalg gjør at registreringen representerer et brudd med tidsseriene fra 2005 og 2010.

Skifte i fokus fra enkeltminner til lokaliteter har effekter på resultatene fra registreringen. Vi har kunnet vurdere representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene fanger dermed opp tendenser som gjelder for hele kommunen. Samtidig gir kontrollregistreringer av lokaliteter andre utslag i statistikken. Lokaliteter kan gjerne bestå av flere enkeltminner. Det skal dermed generelt noe større tiltak/endringer til for å bruke kategoriene «tap» og «skade» på store lokaliteter.

Lokaliteter med tidligere registrert skade er blitt registrert som *uendret* i årets kontrollregistrering, gitt at skaden ikke er forverret siden siste registrering. Videre har vi tilfeller der ett av flere enkeltminner på en lokalitet tidligere er registrert som tapt, mens vi registrerer lokaliteten som *skadet*. Skadet er også brukt av oss i de tilfellene der en tidligere skade er ytterligere forverret. Ved sammenlikning av resultatene som presenteres i denne rapporten med tidligere rapporter fra kommunen, er det derfor viktig å være bevisst på endringen i registreringsmåte.

Denne omgangen med kontrollregistreringer har i tillegg et mål om også å inkludere effekter av vern. Som ledd i dette, er planverket etter plan- og bygningsloven inkludert i undersøkelsene. Plan- og bygningsloven virker gjennom kommunenes planmessige arealdisponering. I planverket skal kommunen som planmyndighet avveie mellom vern og utbygging. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer.

Av de 114 registrerte lokalitetene, ble 29 lokaliteter, 26 %, registrert med en eller annen form for tap eller skade. Trusselbildet i Skjåk er i hovedsak knyttet til menneskelig aktivitet som skogdrift og dyrking, men årsaken er i all hovedsak bunnet i mangelfull registrering/kartfesting av kjente kulturminner. I Skjåk er det en viss problematikk med «skrivebordsregistreringer», der nøyaktigheten er lav. Punktmarkeringer av lokaliteter som er store gjør det vanskelig å finne lokalitetene, samt finne ut om de er skadet eller tapt. Disse registreringene er opplyst i Askeladden som digitalisert i forbindelse med konsekvensutredningen for vern av Breheimen-Mørkridsdalen fra 2008. Denne kilden baserer seg på et eldre kildemateriale fra 1976. Dette viser at det har skjedd en del endring av arealutnyttelse fra 1976 frem til i dag. Kun fire av de registrerte tap/skadene skyldes naturprosesser.

Kulturminnenes art synes klart å bety noe for trusselbildet. Hele 86 % av kulturminne som er registrert med tap/skade er fangstanlegg fra nevnte konsekvensutredning. Dette er kulturminner som ligger i utkanten av bebygde områder. Dette er i all hovedsak snakk om en kulturminneart som er relativt synlig i landskapet, men som ikke har vært tilstrekkelig kartfestet.

Alle bilder i rapporten er tatt av Sweco høsten 2017.

Innhold

1	BAKGRUNN	6
2	OMRÅDET.....	7
3	METODE	8
3.1	TILSTANDSVURDERING	8
3.2	AUTOMATISK FREDETE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER	8
3.3	ASKELOADDEN.....	8
3.4	STEDFESTING I FELT	8
3.5	REGISTRERING.....	8
3.6	ÅRSAKER TIL TAP OG SKADE.....	8
3.7	TRUSSELBILDER.....	8
3.8	EFFEKTER AV VERN	9
3.9	REGISTRERINGSKATEGORIER	9
3.10	VERNEKATEGORIER - A, B OG C	10
3.11	UTVALG AV KULTURMINNER VED REGISTRERINGEN I 2017	11
3.12	REGISTRERING I FELT.....	13
4	TIDLIGERE REGISTRERINGER I SKJÅK KOMMUNE.....	13
5	FUNN OG ANALYSER AV KONTROLLREGISTRERING 2017	15
5.1	TILSTANSENDRING.....	15
5.2	ÅRSAKER TIL TAP/SKADE	16
5.3	ALDER PÅ REGISTRERINGENE	16
5.4	SYNLIGHET.....	17
5.5	FORDELING AV ARTER KULTURMINNER.....	18
5.6	FORHOLDET MELLOM AREALKATEGORIER OG TAP/SKADE.....	20
5.7	GEOGRAFISK FORDELING AV TAP/SKADE	21
5.8	FORHOLDET MELLOM PLANSTATUS OG AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER	23
5.9	FORHOLD RUNDT VERNEKATEGORI.....	25
6	KONKLUSJON.....	29
6.1	TENDENSER I TRUSSELBILDET	29
6.2	EFFEKTER AV VERN	30
7	OVERSIKT OVER TAP.....	32
8	OVERSIKT OVER SKADE.....	33
9	OVERSIKT OVER SKJEMMING	36
10	TABELL OVER REGISTRERTE KULTURMINNELOKALITETER	38
11	KILDER	41
12	VEDLEGG	42

1 Bakgrunn

Sweco Norge har, på oppdrag fra Riksantikvaren, fått i oppgave å kontrollregistrere et representativt utvalg av automatisk fredete arkeologiske kulturminner. Registreringen er ledd i et nasjonalt miljøovervåkingsprogram med hensikt å fremskaffe data og kunnskap for å følge opp Nasjonalt mål 2.2, på kulturminnefeltet, jf. Stortingsmelding nr. 35 *Framtid med fotfeste* (2012-2013), der det heter at «*Et prioritert utvalg av automatisk fredete og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.*»

Overvåkingen av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnene skal gi Riksantikvaren grunnlag for å rapportere og styre i henhold til de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen. Oppdraget innebærer å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner i et representativt utvalg kommuner. Gjennom analyser skal det blant annet identifiseres:

- Årsaker til tap og skade
- Trusselbilder
- Virkningen av ulike former for vern

Overvåkingen skjer i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkingsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*» som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014. Målet med dette tidligere overvåkingsprogrammet var å få oversikt over utvikling av tap og skade blant arkeologiske kulturminner ved feltkontroll i 16 utvalgte kommuner.

Det nye programmet startet opp høsten 2015 og skal pågå fram til våren 2020. Utvalget av kommuner skal sikre kontinuitet med overvåkingsprogrammet som er avsluttet. I inneværende overvåkingsprogram skal tilstandskontrollen foregå i til sammen 9 av de 16 kommunene hvor slike kartlegginger har vært gjort tidligere. I tillegg skal det kontrolleres automatisk fredete arkeologiske kulturminner i én kommune hvor det nylig er gjennomført kontrollregistreringer av Buskerud fylkeskommune. I samråd med Riksantikvaren har Sweco valgt Modum kommune. For dette formålet.

Følgende ti kommuner skal kontrollregistreres:

Tabell 1-1 Oversikt over kommuner som skal kontrollregistreres og i hvilket år.

Kommune	År
Tromsø	2015
Trondheim	2015
Kautokeino	2016
Fræna	2016
Sandnes	2017
Skjåk	2017
Bømlo	2018
Sortland	2018
Sarpsborg	2019
Modum	2019

Det nye overvåkingsprogrammet sikrer kontinuitet med det avsluttede overvåkingsprogrammet, men skiller seg fra dette på flere områder. I programmet skal *lokaliteter* registreres i motsetning til tidligere, da enkeltminner ble registrert. Det er dessuten lagt opp til geografisk og kulturminneartsmessig spredning for å sikre representativitet. Videre er det sett på lokalitetens vernekategori. Både lokaliteter det er gitt dispensasjon fra fredning for (A-kategori), lokaliteter med særlig vern eller tilrettelegging (B-kategori) og lokaliteter med normalt vern etter Lov om kulturminner (C-kategori) er representert i utvalget.

Alle grunnlagsdata hentes fra Riksantikvarens nasjonale database Askeladden.

Figur 1-1 Fangstanlegg, ID 135732.

2 Området

Skjåk kommune ligger i Oppland fylke og er en innlandskommune lengst vest i Ottadalen. I nasjonalt referansesystem for landskap er kommunen delt mellom tre landskapsregioner. Hoveddalen er kategorisert som landskapsregion 11, *Øvre dal- og fjellbygder i Oppland og Buskerud*. Den karakteriseres av en vid og åpen u-dal med trange og bratte sidedaler. Øvrige deler av kommunen består av fjellvidder og avrundede fjelltopper, og fjell som Storvilen og Hestbrepiggene, som strekker seg over 2000 moh. Disse arealene hører inn under landskapsregion 16, *Høgfjellet i Sør-Norge*. Et mindre areal helt vest i kommunen ligger i landskapsregion 17, Breene, underkategori 17.3 Jostedalbreen, hvor flere adskilte breer inngår i et større brekompleks (jf. Puschmann, 2005). Store deler av kommunens areal ligger innunder Breheimen og Reinheimen nasjonalpark. Deler av kommunen ligger også innunder Mysubytta og Ottadalen landskapsvernområde, Einstullie og Risheimøyi naturreservat.

Med isbreer som store vannmagasin er flere vassdrag utbygget med kraftverk. Skjåk kommune er den nest største kraftkommunen i Oppland med tre kraftverk: Øyberget, Framruste og Skjåk kraftverk (jf. Puschmann, 2005 og Snl.no).

Kommunen har et areal på 2 076 km² og er i all hovedsak en landbrukskommune med flere større, sammenhengende jordbruksområder. Hoveddalen huser det meste av bosetningen med tettstedet Bismo som administrasjonssenter. Innbyggertallet var på 2 200, per 1. kvartal 2017 og forventet utvikling i kommunen viser nedgang i antall innbyggere med et fremskrevet folketall på 2 064 i år 2030 (Kilde: SSB og snl.no).

Vest for Bismo ligger Skjåk Almenning, en bygdeallmenning som utgjør 95 % av arealet i kommunen. Hovedvirksomheten er produksjon av trelast i tillegg til noe jakt, fiske og hytter. Allmenningen består i hovedsak av høyfjellsområde hvor ca. 80 % av arealet har vernestatus enten som landskapsvernområde, nasjonalpark eller naturreservat.

Figur 2-1 Skjåk kommunes lokalisering.

Kilder: Puschmann, 2005 (Oppland, landskapsregion 11, 16 og 17), Snl.no, SSB.no, www.skjak-almenning.no.

3 Metode

3.1 Tilstandsvurdering

Kontrollregistreringene er gjennomført etter Norsk Standard, NS 9450:2012, *Automatisk fredete, arkeologiske kulturminner og skipsfunn - Krav til registrering av tilstand*.

Målet med etableringen av en standard er å gi kulturminnemyndighetene en standardisert oversikt over omfanget og årsaker til tap og skade.

Tilstands- og årsaks-kategoriene er av overordnet karakter slik at kulturminneforvaltningen kan etterkomme sin rapporteringsplikt til de nasjonale resultatmålene. Registreringskriteriene brukes også til å oppdatere informasjon om tilstand i Riksantikvarens database, Askeladden.

Elektronisk registreringsskjema er brukt som verktøy i felten. Foto av registreringsobjektene og stedfesting er integrert i registreringsverktøyet.

3.2 Automatisk fredete arkeologiske kulturminner

Alle kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537), inkludert en sikringszone på minimum 5 meter, er automatisk fredet i henhold til Lov om kulturminner. Fredningen medfører forbud mot alle typer inngrep (§3-4, 6). I begrepet automatisk fredete arkeologiske kulturminner er også samiske kulturminner. Det må søkes om dispensasjon fra fredningen før igangsetting av enhver type inngrep i disse lokalitetene (§8).

3.3 Askeladden

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljø i Norge. Databasen inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Et viktig formål med Askeladden er å ha oppdatert informasjon om tilstand for fredete kulturminner. Data fra Askeladden brukes aktivt i planlegging og i gjennomføring av overvåkingsprogrammet og Riksantikvaren legger

inn resultatene fra registreringene slik at databasen er oppdatert når kontrollregistreringen er avsluttet.

3.4 Stedfesting i felt

Kun kulturminnelokaliteter med registrert geometri er inkludert i utvalget for kontrollregistrering. Kontrollregistreringene er utført med enkel GPS-navigering. Registreringene har ikke hatt som formål å kontrollere lokalitetenes stedfesting og geometri. Der det er avdekket tydelige avvik mellom registrerte koordinater og faktisk beliggenhet, blir avvikene rapportert til Riksantikvaren.

3.5 Registrering

Registreringsskjemaet er utarbeidet slik at registreringskategoriene for tilstand, eventuell årsak til endring og arealbruk velges fra de forhåndsdefinerte standardkategoriene. Skjemaet krever at alle felt er utfyllt og stedfesting er utført.

3.6 Årsaker til tap og skade

Gjennom kontrollregistreringene skal vi se på årsaker til tap og skade. Primært gjøres dette ved å registrere lokalitetenes tilstand og årsak til eventuell tilstandsending. I tillegg registreres en del ytterligere informasjon om lokaliteten og landskapet den befinner seg i som analysevariabler. Metodikk er beskrevet mer inngående nedenfor.

3.7 Trusselbilder

Årsaker til tap og skade er aggregert og analysert, og benyttet til å peke på generelle tendenser:

- *Hvilke lokaliteter er mest utsatt for tap og skade*
- *Hvilke årsaker til tap og skade er fremtredende*
- *Er det er noen fellestrekk ved disse lokalitetene*

3.8 Effekter av vern

Årsaker til tap og skade, samt trusselbilder har vært i fokus ved tidligere kontrollregistreringer. Nytt i dette overvåkingsprogrammet er at vi òg skal se på virkning av ulike former for vern. Det er primært vern gjennom virkemidlene i plan- og bygningsloven som er behandlet. I tillegg er skjøtsel og skilting registrert som mulige tiltak som kan styrke vernet.

Når det gjelder plan- og bygningsloven er det hovedsakelig bruk av hensynssoner, eller tilsvarende bestemmelsesområder som utgjør virkemidlene for vern. Hensynssonene erstatter bruk av *spesialområde bevaring* fra tidligere planlov (pbl 85). I vår registrering har vi ikke skilt mellom bruk av *spesialområde bevaring* og hensynssone kulturmiljø/-minne.

Hensynssonene som benyttes er enten hensynssone bevaring kulturmiljø/-minne (H570), eller hensynssone båndlegging etter lov om kulturminner (H730). Hensynssonene brukes på kommune- og reguleringsplan nivå. Generelt er det mer vanlig å benytte hensynssone bevaring kulturmiljø på kommuneplannivå, og båndleggingssone på reguleringsnivå.

Hensynssone bevaring kulturmiljø (H570) er i mindre grad benyttet i kommuneplanen. Hensynssonen er i størst grad benyttet på nyere tids bygningsmiljø og kulturlandskap. Der automatisk fredete kulturminner er dekket av H570, er det i sammenheng med slike kulturmiljø og -landskap.

Kulturminnene er i liten grad regulert til vern i reguleringsplaner. Elleve kulturminner er regulert til bevaring, fem av disse er vernet etter gammelt lovverk som «spesialområde bevaring kulturminne.»

3.9 Registreringskategorier

3.9.1 Tilstand

Tilstand på lokalitetene er i standarden registrert etter 11 kategorier (jf. kap. 11). I Skjåk kommune har følgende sju kategorier vært relevant:

- Forbedret
- Uendret
- Intakt
- Tapt, ulovlig fjernet
- Skadet
- Skjemmet
- Ikke gjenfunnet

Gjennom første feltsesong så vi at de to kategoriene «intakt» og «uendret» kunne være praktisk vanskelig å skille basert på forklaringen i standarden. *Intakt* forklares i standarden med at «*kulturminnet er tilsynelatende urørt*». *Uendret* er forklart som at «*kulturminnet har ingen endring i tilstand siden siste registrering*». I forståelse med Riksantikvaren er det bestemt at «intakt» benyttes der kulturminne ikke er skadet, og det er første gang tilstand blir kontrollregistrert. Kategorien «uendret» benyttes på lokaliteter der tilstanden er vurdert som tilsynelatende uendret siden forrige kontrollregistrering.

Kategorien «Ikke gjenfunnet» har i tidligere feltlesonger hatt sammenheng med gjengroing. I Skjåk var årsaken for samtlige kulturminner registrert som «ikke gjenfunnet» feil/ unøyaktig georeferanse.

I Skjåk er også kategorien «forbedret» brukt om tre lokaliteter, to fangstlokaliteter og en kullgrop. Dette er en kategori som tidligere bare er brukt om lokaliteter der det er gjort tydelige, nylige tiltak knyttet til lokaliteten, så som fjerning av vegetasjon, eller liknende. For begge de aktuelle fangstanleggene ble det ikke observert noen skader, hverken gamle eller nye. For å skille vår registrering fra tidligere registreringer valgte vi derfor å registrere de som «forbedret». Ved bruk av «uendret» ville tilstand blitt sett på som «fortsatt skadet». Kullfremstillingsanlegget var i midlertid plastret for å hindre erosjon i vegskjæringen – altså konkret «forbedret».

3.9.2 Årsak

Årsak til forandring av tilstand er i standarden registrert etter 15 kategorier (jf. kapittel 11). I Skjåk har følgende ni kategorier vært relevant:

- Jordbruk
- Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging
- Byggeaktiviteter
- Fritidsaktiviteter
- Naturprosesser
- Sammensatt skadeårsak
- Skogbruk
- Tilrettelegging
- Ukjent

I kategorien «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» ligger utbygging av større infrastrukturanlegg. «Byggeaktiviteter» forstås som mindre omfattende byggetiltak som bolig, fritidsbebyggelse eller landbruksbygninger. I tabellene videre i rapporten er «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» forkortet til «Bygg- og anleggsvirksomhet».

3.9.3 Arealkategori

Arealtypologi for lokalitetene er i standarden registrert etter fem kategorier. I Skjåk kommune har følgende tre kategorier vært relevant:

- Utmark/friluftsområder
- Skog/utmark
- Fjell/ekstensiv arealutnytting

Arealkategoriene er nærmere detaljert ved 21 arealbrukskategorier, hvorav følgende ni er benyttet i registreringen av Skjåk:

- Beitemark
- Dyrket mark, åker (innmark)
- Gjengroingsområde
- Grøntområde, offentlig areal
- Randvegetasjon
- Skog
- Skog, produktivt hogsfelt
- Strandsone, elvebredd (innenfor 100 meter)
- Tun, hage

3.9.4 Planlagt arealbruk

I våre analyser er kommunenes planmessige arealdisponering et sentralt grunnlagsmateriale. Planlagt arealbruk sier noe om hvilken bruk som er påregnelig og ønsket for området. I planene skal det avveies mellom vern og utbygging. Ulike arealformål åpner

for ulike aktiviteter og tiltak i området. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer og for å vurdere effekter av vern samt mulige trusselbilder.

Vi har dermed supplert kategoriene fra standarden med data for lokalitetenes planstatus. Vi har registrert om det foreligger kommunedelplan, område-regulering eller detaljregulering for lokalitetene. Vi har sett på hvilket arealformål det er lagt på området i kommuneplanen og eventuelle reguleringsplaner. I tillegg har vi registrert om det er benyttet hensynssoner og spesifikke vernebestemmelser. Registreringene er gjort på bakgrunn av tilgjengelig digitalt planarkiv fra kommunen, samt mottatt kartdata over hensynssoner i kommuneplanen.

Vi har basert oss på gjeldende kommuneplan for Skjåk 2011-20. Kommuneplanen har vært gjeldende både for årets registrering og siste kontrollregistrering i 2012. Planen antas derfor å ha hatt virkning på kommunens arealdisponeringer. Planen er nå under rulling.

Kommunen er i stor grad ubebodd høyfjell, og kun en liten del av kommunen er tettbygd. I Ottadalen og sidedaler er det utbredt jordbruksdrift. Store deler av arealet er derfor regulert til LNF i kommuneplanen. Det at store deler av arealet i kommunen også er dekket av nasjonalpark- og landskapsvern-område, samt at det ikke er stort press på arealer kan tyde på at nivået av kommuneplanen er lagt på passende nivå i forhold til styring av arealbruken i Skjåk.

3.10 Vernekategorier - A, B og C

Deler av oppdraget bak denne rapporten er å se på følgende kategorier av automatisk fredete arkeologiske kulturminner:

A) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som det er gitt dispensasjon for, enten som enkeltsak (§ 8 1. ledd) eller gjennom plan (§ 8 4. ledd). Dispensasjon betyr ikke nødvendigvis at kulturminnet går tapt, det kan også gjelde delvis ødeleggelse/nedbygging eller andre vilkår. I vårt utvalg vil denne kategorien omfatte fortsatt automatisk fredete arkeologiske lokaliteter der

- Det ikke er endret status i Askeladden etter utgravning/dispensasjon

- Det er gitt dispensasjon for deler av lokaliteten
- Det er gitt dispensasjon, men ikke utført utgravning enda
- Det er gitt dispensasjon for utilbørlig skjemming, men selve lokaliteten er ikke skadet

B) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern gjennom regulering til spesialområde bevaring, hensynssone D bevaring kulturmiljø/-minne, områdefredninger etter kml § 19 eller gjennom skilting og skjøtsel og lignende.

C) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som ikke er gitt et særskilt vern ut over den automatiske fredningen.

Med delvis unntak av kategori A, er bestemmelse av kategori noe som gjøres som del av kontrollregistreringen. Utvalget av kulturminner i kategori A er basert på innhentet informasjon fra Riksantikvaren om dispensasjonssaker og registrering av planstatus for lokaliteten. Vårt utvalg av A-kategorier vil derfor være underrepresentert i forhold til det totale antall lokaliteter det er gitt dispensasjon for i en kommune. Utvalget innen denne kategorien er dermed heller ikke representativ på samme måte som utvalgene innen kategori B og C, men er tatt med for å følge opp og dokumentere forløpet og historikken til lokaliteter det gis dispensasjon til. Kategori B registreres ved gjennomgang av planstatus med hensynssoner og bestemmelsesområder, eller registrering i felt av tilrettelegging rundt kulturminnet. De

resterende kulturminnene er plassert i kategori C. Informasjon om lokaliteter med automatisk fredete arkeologiske kulturminner med dispensasjon fra fredning (A-kategori) er innhentet fra Riksantikvaren. Informasjon om lokaliteter som gitt et bevisst vern (B-kategori) er hentet fra fylkeskommunale, regionale og lokale planer. De øvrige kontrollregistrerte lokalitetene er hentet ut fra data i Askeladden (C-kategori).

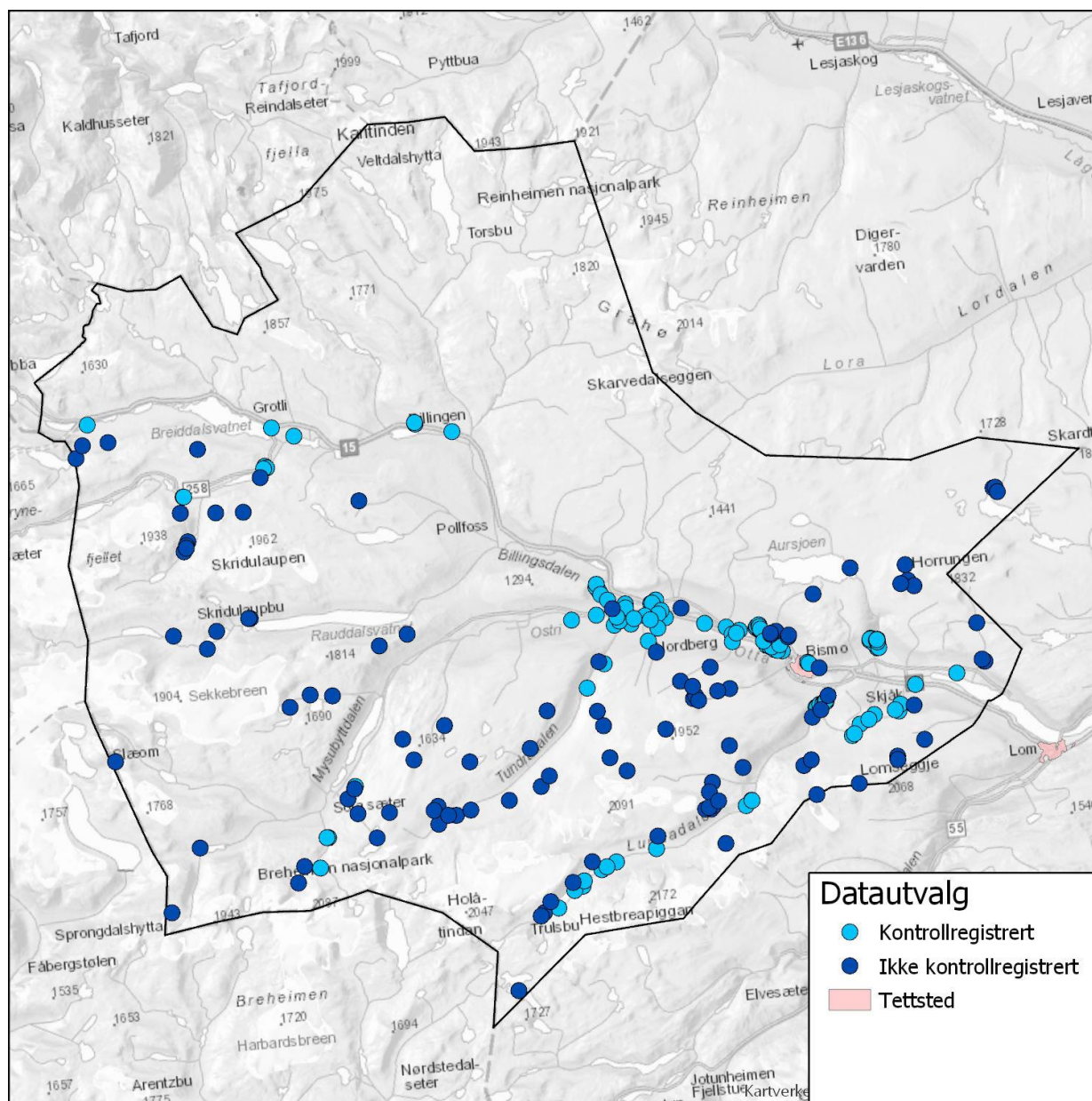
I Skjåk fordeler lokalitetene med 2 % A-kategorier, 24% er B-kategori og resterende 74 % er kategori C.

3.11 Utvalg av kulturminner ved registreringen i 2017

Vi skal kontrollere et representativt utvalg på minst 50 % av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnelokalitetene i kommunen. Det er bare automatisk fredete arkeologiske lokaliteter som er registret med geometri som danner grunnlaget for utvalget. Antallet lokaliteter er basert på beregning fra Riksantikvaren. For Skjåk utgjorde dette 228 lokaliteter. Utvalget vårt er på 114 lokaliteter.

Figur 3-1 Ruphytta/Iskabua ved Reset, Id 76533. Automatisk fredet etterreformatorisk jakkhytte.

Figur 3-2 Kartet viser geografisk spredning av det totale antallet (mørkeblå prikker) og de utvalgte automatisk fredete kulturminnene (lyseblå prikker) i Skjåk kommune, basert på Askeladden.

3.11.1 Arter kulturminne

Utvalgte lokaliteter skal representere de fleste arter av kulturminner i kommunen. Vi har tilstrebet en jevnest mulig fordeling av arter kulturminner, men justert for statistisk representativitet for ikke å få store skjevutslag. Noen av artene kulturminner er sterkt overrepresentert innen kommunen og vi har derfor redusert utvalget av noen av de hyppigst forekommende artene. I utvalget har vi også gjort en geografisk utvelgelse for å oppnå best mulig spredning av kulturminneartene i kommunen.

I Skjåk er arten «fangstlokalitet» den desidert hyppigste forekommende. Utvalget har fremdeles en overvekt av denne arten, men ved å redusere fangstlokalitetene noe mer enn 50 %, ble det rom for å ta med flere lokaliteter fra de øvrige artene. Arten *bosetning- aktivitetsområde og kullfremstillingsanlegg* ble i mindre grad redusert. Disse artene ligger tettere på bebyggelse og områder som kan være under press, og ble derfor vurdert som særlig relevant å få undersøkt.

Tabell 3-1 Oversikt over antall lokaliteter fordelt på kulturminneart.

Art	Alle	Utvalg
Annen arkeologisk lokalitet	1	0
Bergkunst	1	1
Bosetning-aktivitetsområde	22	14
Fangstlokalitet	164	73
Felægge	1	0
Funnsted	2	0
Gravfelt	2	2
Gravminne	4	4
Jernvinneanlegg	1	1
Kullfremstillingsanlegg	28	18
Tradisjonslokalitet	1	1
Utmarkskulturminner	1	0
Totalsum	228	114

3.11.2 Geografisk fordeling

Vi har ved utvalget lagt vekt på å dekke alle lokalitetsområdetyper i kommunen, med en tilstrebet jevn fordeling mellom jordbruksområder, utmarks-/skogsområder, høyfjellsområder samt sentrale/tettstedsnære deler. I forbindelse med at formålet er å vurdere effekter av vern og trusselbilder, et

det inkludert en større andel kulturminner som ligger i tilknytning til områder med bosetning og annen permanent aktivitet. Kartet i Figur 3-2 viser total populasjon og vårt utvalg.

3.11.3 Synlige kontra ikke-synlige kulturminner

I tråd med intensjonene i overvåkingsprogrammet har vi ved utvelgelse av et representativt utvalg kulturminner, også tilstrebet en jevnest mulig fordeling av synlige og ikke-synlige kulturminner. Synlighet er en egen kategori i Askeladden, men representerer synlighet på en annen måte enn det som er tjenlig for vurdering av årsaker til skade. Basert på hvilke arter kulturminner som er representert i kommunen, har vi derfor foretatt en skjønnsmessig kategorisering av synlige og ikke-synlige kulturminner. Erfaringen etter å ha registrert de fem kommuner viser at synlighet er utfordrende å bestemme ved utvelgelsen. Vi har likevel valgt å fastholde variabelen, samt registrere synlighet i registrerings skjemaet. Ved registrering av «synlig» / «ikke-synlig», har vi tolket «synlig» som *mulig å skille i terrenget uten veldig spesialisert kunnskap*. Grunnen til dette er at dersom synlighet skal være en forklaringsfaktor knyttet til tap og skade, er det mest relevant dersom lokaliteten er mulig å «se» for en lemperson. Av utvalget ble rett over halvparten av lokalitetene kategorisert som synlige ved registrering.

3.12 Registrering i felt

Registreringene ble varslet i lokalpresse og utført i tidsrommet 14. til 18. august 2017. På grunn av kort barmarkssesong og mye smeltevann i bekker og elver ble feltarbeidet lagt på høsten. Det ble brukt til sammen omtrent ti dagsverk på feltarbeidet. To av dagene var representant fra Riksantikvaren med på feltarbeidet.

4 Tidligere registreringer i Skjåk kommune

Det første systematiske ble gjennomført i 1982-83 i forbindelse med utarbeidelse av økonomisk kartverk (ØK). I år 2000 ble det gjennomført ytterligere

fornminneregistreringer i regi av Oppland fylkeskommune.

I 2002 gjennomførte NIKU første kontrollregistrering basert på et utvalg av 138 automatisk fredete kulturminner fra de to tidligere registreringene. Resultatene viste at 23 kulturminner var skadet, tre var fjernet og fire ikke gjenfunnet.

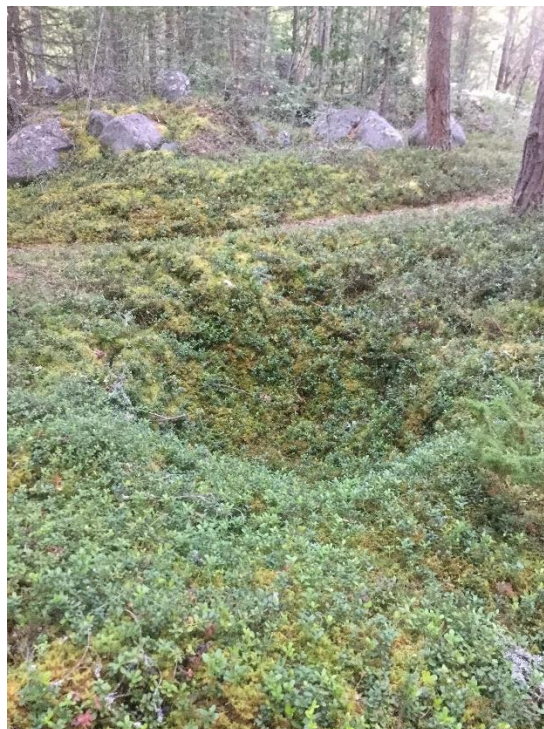
I 2007 ble det gjennomført en andregangskontroll av 129 automatisk fredete kulturminner. Resultatet viste at ingen kulturminner var gått tapt siden 2002, men 26 var skadet. Av disse var 14 registrert som skadet allerede i 2002.

Fem år senere, i 2012, ble det gjennomført en tredje kontrollregistrering av de samme 129 kulturminnene fra 2007. I tillegg ble to kulturminner som ikke ble funnet i 2007 oppsøkt, men uten at de ble funnet. Det antas at disse ble feilregistrert under ØK-kartleggingen i 1983. Resultatet fra 2012 viste at ingen kulturminner var gått tapt siden 2007, men ytterligere 12 var skadet.

Siden registreringen i 1982-83 har NIKU registrert en positiv utvikling med tanke på fornminner som går tapt, men en bekymringsverdig økning i antall skadede kulturminner. Alle tre kontrollregistreringene viser at allerede skadete kulturminner har en tendens til å bli påført enda mer skade, helt til de ødelegges i sin helhet.

Skogbruk ble regnet som den viktigste årsaken til skade på fornminner ved samtlige kontrollregistreringer til NIKU. Ved 2012 registreringen ble det imidlertid antatt at naturkrefter, ved for eksempel rotvelt, flom og erosjon, forårsaket skade på flere av kulturminnene.

Kilder: *NIKU Fortidens minner i dagens landskap, 2002, 2007 og 2012*

Figur 4-1 Kullfremstillingsanlegg på Rakstad i Lundadalen, ID 156015.

Figur 4-2 Kullfremstillingsanlegg ved Berger, Bismo. ID 90323.

5 Funn og analyser av kontrollregistrering 2017

Når vi presenterer funnene fra kontrollregistreringen er analysene delt inn i tematiske underkapitler. Vi legger opp til først å presentere resultatet med hensyn til tilstandsending og årsaker til eventuell tap/skade. Deretter ser vi på sammenhenger med øvrige variabler som arealbruk, synlighet, art, planformål, etc. Hovedkonklusjonene hva gjelder trusselbilder og effekter av vernetiltak blir trukket opp i det påfølgende konkluderende kapitlet.

Kontrollregistreringen i 2017 utgjør et skille sammenlignet med tidligere registreringer for Skjåk kommune. I følge det nye overvåkingsprogrammet er det lokaliteter og ikke enkeltminner som skal kontrollregistreres.

Fordelen med å skifte fokus til lokaliteter er at vi har kunnet vie representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene vil dermed kunne fange opp tendenser som gjelder for hele kommunen, ikke bare et begrenset område.

Skifte i fokus fra enkeltminner til lokaliteter har noen effekter på resultatene fra registreringen. Kontrollregistreringer av lokaliteter gir andre utslag i statistikken. I lokaliteter med flere enkeltminner, og aktivitet som har ført til eksempelvis nedbygging og tap av ett enkeltminne, har vi valgt å kategorisere tilstanden som «skadet» i og med at lokaliteten som helhet ikke er tapt. Generelt er det noe større tiltak/endinger som skal til for å bruke kategoriene «tap» og «skade» på store lokaliteter, enn på mindre lokaliteter med ett eller få enkeltminner.

Riksantikvaren har vurdert eksisterende tilstandsgrad for lokalitetene basert på registrert tilstand på enkeltminnene ved tidligere kontrollregistreringer. Vi har forholdt oss til disse vurderingene når vi har vurdert eventuell endring i tilstand.

Der lokalitetene tidligere har vært klassifisert som ikke gjenfunnet, har vi vurdert tilstand som uendret dersom ikke lokalitetene er bevisst ryddet eller forbedret.

Dersom en lokalitet med tidligere registrert skade tydelig er forverret, har vi benyttet «skadet» som nåværende tilstand.

5.1 Tilstandsending

Å registrere tilstandsending er hovedformålet med kontrollregistreringene og det er også det som danner grunnlag for alle de påfølgende analysene. Av de 114 undersøkte lokalitetene ble 82 registrert som uendret/intakt, det vil si uten tilstandsending 29 lokaliteter, en fjerdedel av utvalget er registrert med en eller annen form for tap/skade, fordelt som i tabell 5-1.

Tre av lokalitetene er registrert som «forbedret». To av de ligger i område med produktiv skog, og det ble ikke registrert skade, hverken eldre eller nye. Siden de tidligere var registrert som *skadet* ble det mest hensiktsmessig å kalle de *forbedret*, da *uendret* hadde vist til en skadet-tilstand. Den tredje er en kullgrop som er blitt plastret for å hindre erosjon.

Av de 16 lokalitetene som ikke ble gjenfunnet er det bare en som ikke er fra de såkalte Mølmen-registreringene fra 1970-tallet. Det er også interessant å se at av de 30 lokalitetene fra denne registreringen som er med i utvalget vårt er det kun to som har uendret status, mens 13 er intakte.

Tabell 5-1 Tilstandsending i antall og i prosent.

Tilstand	Antall	Prosent
Forbedret	3	3 %
Ikke gjenfunnet	16	14 %
Intakt	33	29 %
Skadet	7	6 %
Skjemmet	4	4 %
Tapt_ulovlig fjernet	2	2 %
Uendret	49	43 %
Totalsum	114	100 %

*** På grunn av lesbarhet er prosenttallet i tabellene som oftest vist uten desimaler. Avrundingen gjør at delsummene i enkelte tilfeller kan avvike fra 100 prosent.**

I de videre analysene ser vi at det totale antallet for de ulike tap og skade kategoriene ofte er for lavt til å gjøre statistiske analyser. I flere tilfeller ser vi det derfor som tjenlig å slå sammen alle kategoriene for tap og skade for analytiske formål. Når vi refererer til den generelle kategorien *tap/skade*, menes det alle lokaliteter som er tapt, skadet, skjemmet eller ikke gjenfunnet. Der vi ønsker å trekke spesielt frem enkelte tap/skade kategorier, er de referert til ved full kategoritittel: *skadet*, *skjemmet*, *ikke gjenfunnet*, *tapt-ulovlig fjernet* eller *tapt – dispensasjon*.

Vi har også i de fleste tilfeller slått sammen kategoriene *intakt* og *uendret* da begge refererer til lokaliteter som er uskadet siden forrige registrering. Siden siktemålet med de fleste analysene er å avdekke sammenhenger knyttet til tap/skade, er også kategorien *forbedret* er i de fleste tilfeller slått sammen med *intakt* og *uendret*.

5.2 Årsaker til tap/skade

Om vi ser på årsakene til tap/skade, fordeler de seg som i Tabell 5-2. *Ukjent* tap/skade-årsak er hele 52%. Dette skyldes de nevnte Mølmen-registreringen som ikke ble gjenfunnet grunnet unøyaktig kartfesting. *Skogbruk* står for 17% av all tap/skade, fulgt av *bygg- og anleggsvirksomhet*, *naturprosesser* og *sammensatt* årsak, alle på 7%. De siste 9 % fordeler seg på tre mindre kategorier.

Tabell 5-2 Årsak til tap/skade i antall og i prosent.

Årsak til tap/skade	Antall	Prosent
Bygg- og anleggsvirksomhet	2	7 %
Byggeaktiviteter	1	3 %
Fritidsaktiviteter	1	3 %
Naturprosesser	2	7 %
Sammensatt	2	7 %
Skogbruk	5	17 %
Tilrettelegging	1	3 %
Ukjent	15	52 %
Totalsum	29	100 %

For fem av lokalitetene i utvalget er det skogsdrift som er årsak til tap/skade. Ingen av lokalitetene er tapt, men to er skadet av hogstmaskiner og rotvelt og tre er skjemmet av hogstavfall. Når det gjelder naturprosesser som årsak til tap/skade, dreier dette seg om til sammen to lokaliteter med erosjonsskader.

Når det gjelder de to ukontrollerte tapene skyldes dette bygg- og anleggsvirksomhet og byggeaktiviteter. Her er tiltakene utført uten å være knyttet til prosesser styrt av plan- og bygningsloven.

Når det gjelder lokaliteter utsatt for skjemming er *skogbruk* skadeårsak i form av hogstavfall.

Sammensatt skadeårsak er en kategori der det er flere medvirkende årsaker til tap/skade. For registreringene i Skjåk er det bare to lokaliteter med denne årsakskategorien. Her er det slitasje, erosjon ved sti og gjengroing som har vært medvirkende.

Tabell 5-3 Årsak til tap/skade ut fra tilstandskategori.

Årsak	Antall	Prosent
Forbedret	3	3 %
Bygg- og anleggsvirksomhet	1	33 %
Jordbruk	1	33 %
Ukjent	1	33 %
Ikke gjenfunnet	16	14 %
Sammensatt	1	6 %
Ukjent	15	94 %
Intakt	33	29 %
Intakt	33	100 %
Skadet	7	6 %
Fritidsaktiviteter	1	14 %
Naturprosesser	2	29 %
Sammensatt	1	14 %
Skogbruk	2	29 %
Tilrettelegging	1	14 %
Skjemmet	4	4 %
Bygg- og anleggsvirksomhet	1	25 %
Skogbruk	3	75 %
Tapt_ ulovlig fjernet	2	2 %
Bygg- og anleggsvirksomhet	1	50 %
Byggeaktiviteter	1	50 %
Uendret	49	43 %
Uendret	49	100 %
Totalsum	114	100 %

5.3 Alder på registreringene

Ved at man i denne runden med kontrollregistreringer har skiftet fokus fra enkeltminner til lokaliteter, har vi et annet utvalg enn de tidligere kontrollregistreringene. Det betyr at vi ikke har en ensartet gruppe objekter når det gjelder tidspunkt for forrige registrering. Vi har derfor sett på forskjeller i grad av tap/skade etter når lokalitetene sist ble registrert. For Mølmen-registreringene vil dette være året de er registrert i Askeladden. År for fysisk registrering vil være i 1976.

Figur 5-1 Fagstanlegg ID 79967 er registrert som skadet. Stien forårsaker erosjon, og det er flere rotvelt på lokaliteten.

Tabell 5-4 Lokaliteter etter siste registreringsår og fordeling av tap/skade.

Registrering	An-tall	Prosent	Antall tap/skade	Prosent tap/skade
1980-1989	53	46 %	11	38 %
1990-1999	7	6 %	1	3 %
2000-2009	44	39 %	17	59 %
2010-2017	10	9 %	0	0 %
Totalsum	114	100 %	29	100 %

For å sammenligne tallene har vi delt registreringene inn i tiårsbolker. Vi ser at det er en viss overrepresentasjon av tap/skade for lokalitetene som ble registrert første del av 2000-tallet. For de øvrige perioder er det en tilsvarende underrepresentasjon av tap/skade. Det er ingen tap/skade for de nyeste registrerte lokalitetene.

Normalt skulle man ventet at tap/skadeandelen ble høyere jo eldre sist registrering er, med begrunnelsen at jo lengre det er siden sist registrering, jo mer tid har det vært for tap/skade å oppstå, dette ser ikke ut til å være gjeldende for Skjåk. Alle tilfeller av *tap – ulovlig fjernet* gjelder lokaliteter som sist ble registrert ved ØK-registreringene 1982-1983.

At det er så stor andel tap/skade blant lokalitetene registrert sist på 2000-tallet har klar sammenheng med Mølmen-registreringen som ikke ble gjenfunnet.

Dersom vi fjerner Mølmen-registreringene ser vi at 77% av tap/skade skjer på lokaliteter fra tidsrommet 1980-1989, 15% for tidsrommet 2000-2009 og 8% for tidsrommet 1990-1999.

Vi har også sett på tap/skade relatert til den delen av lokalitetene i utvalget som var inkludert i tidligere runder med kontrollregistreringer. Her ser vi en klar tendens til at andelen tap/skade samt alvorlighetsgraden på tilstandsendingen er større for utvalget som ikke tidligere har vært med i kontrollregistreringsprogrammene. Sammenhengen er relativt tydelig. En forklaring kan være at for lokalitetene som var med i de tidligere rundene med kontrollregistrering, så er all skade skjedd før 2012 allerede registrert. Det betyr at dersom det ikke er oppstått ny tap/skade etter dette, blir lokalitetene klassifisert som uendret. En annen potensiell medvirkende forklaring kan være at folk opplever at lokalitetene som jevnlig kontrollregistreres blir passet bedre på, og at dette i seg selv er med på å begrense tap/skade.

Tabell 5-5 Tap/skade etter om lokalitetene er tidligere kontrollregistrert.

Tilstand	Antall	Prosent
Kontrollregistrert	14	48 %
Ikke gjenfunnet	1	7 %
Skadet	7	50 %
Skjemmet	4	29 %
Tapt ulovlig fjernet	2	14 %
Ikke kontrollregistrert	15	52 %
Ikke gjenfunnet	15	100 %
Totalsum	29	100 %

5.4 Synlighet

Som ledd i registreringene har vi kategorisert lokalitetene som synlige eller ikke-synlige. Da er synlighet kategorisert etter om kulturminnene er mulig å se i terrenget uten spesialisert kunnskap.

Tabell 5-6 Prosent lokaliteter etter synlighet.

Synlighet	Prosent utvalg	Prosent tap/skade
Ja	77 %	38 %
Nei	23 %	62 %
Totalsum	100 %	100 %

Målsetningen har vært å vurdere om grad av synlighet påvirker faren for tap/skade. I og med at alle tapte og ikke-gjenfunnete kulturminner vil fremkomme som ikke-synlige under registrering, har vi testet synlighet relatert til skadde og skjemmete lokaliteter. Som tabell 5-7 viser er antall lokaliteter med tap/skade utelukkende synlige.

Tabell 5-7 Skade/skjemming etter synlighet.

Tilstand	Antall	Prosent
Synlig	11	38 %
Skadet	7	64 %
Skjemmet	4	36 %
Ikke synlig	18	62 %
Ikke gjenfunnet	16	89 %
Tapt ulovlig fjernet	2	11 %
Totalsum	29	100 %

Vi ser at synlighet tilsynelatende ikke har sammenheng med skade/skjemming.

5.5 Fordeling av arter kulturminner

Blant de registrerte lokalitetene er det en stor overvekt av fangstanlegg etterfulgt av bosetning-aktivitetsområder og kullfremstillingsanlegg. De øvrige fem artene utgjør sammenlagt bare 9 % av utvalget.

Tabell 5-8 Prosentvis fordeling av kulturminnearter. Se også Tabell 3-1.

Arter	Antall	Prosent
Bergkunst	1	1 %
Bosetning-aktivitetsområde	14	12 %
Fangstlokalitet	73	64 %
Gravfelt	2	2 %
Gravminne	4	4 %
Jernvinneanlegg	1	1 %
Kullfremstillingsanlegg	18	16 %
Tradisjonslokalitet	1	1 %
Totalsum	114	100 %

Om man ser fordeling kulturminne-art relatert til tap/skade på lokalitetene, Tabell 5-9, er mønsteret noenlunde likt, men med en tydelig overrepresentasjon av tap/skade på fangstanlegg og tilsvarende vesentlig underrepresentasjon for kullfremstillingsanlegg.

Tabell 5-9 Tap/skade fordelt på kulturminneart.

Arter	Antall	Prosent
Bosetning-aktivitetsområde	1	3 %
Fangstlokalitet	25	86 %
Gravminne	1	3 %
Jernvinneanlegg	1	3 %
Kullfremstillingsanlegg	1	3 %
Totalsum	29	100 %

Da det kun er en lokalitet med tap/skade for hver av de øvrige lokalitetene er det ikke tilstrekkelig grunnlag for ytterligere analyse.

Forklaring på forskjellene i tap/skade-årsak finner vi trolig først og fremst knyttet til hvor i landskapet lokalitetene befinner seg. Dersom vi ser på artene ut fra tap/skade, er det tydelig forskjeller. Vesentlig flere av bosetning-aktivitetsområdene ligger nær bebyggelse, mens gravminner og til dels gravfelt i langt større grad er lokalisert i skog og utmark. Tabell 5-9 viser hvordan kulturminneartene fordeler seg arealmessig. Bare 12 % av lokalitetene ligger nær bebyggelse i arealkategori spredtbygget/dyrket mark. Resterende 88 % ligger i skog/utmark og fjell/ekstensiv arealutnytting.

Det at det er såpass mange fangstanlegg som er utsatt for tap/skade kan tyde på at det særlig er arealene disse ligger i som det er mest press på i Skjåk kommune. Igjen må vi ha i mente at mange av tap/skade-lokalitetene skyldes de mange Mølmen-registreringene som ikke ble gjenfunnet.

Figur 5-2 Fangstlokalitet ved Bjørnaskridu er skadet av skogsdrft, ID 12472.

Tabell 5-10 Fordeling av arter etter arealkategori.

Arealkat	Totalt	Totalt
Bergkunst	1	1 %
Skog/utmark	1	100 %
Bosetning-aktivitetsområde	14	12 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	8	57 %
Skog/utmark	3	21 %
Spredtbygget/dyrket mark	3	21 %
Fangstlokalitet	73	64 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	18	25 %
Skog/utmark	50	68 %
Spredtbygget/dyrket mark	5	7 %
Gravfelt	2	2 %
Spredtbygget/dyrket mark	2	100 %
Gravminne	4	4 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	1	25 %
Spredtbygget/dyrket mark	3	75 %
Jernvinneanlegg	1	1 %
Skog/utmark	1	100 %
Kullfremstillingsanlegg	18	16 %
Skog/utmark	18	100 %
Tradisjonslokalitet	1	1 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	1	100 %
Totalsum	114	100 %

5.6 Forholdet mellom arealkategorier og tap/skade

5.6.1 Arealkategori

Av de 114 lokalitetene som er kontrollregistrerte er ca. to tredjedeler innenfor *skog/utmark*, og 25% innenfor *fjell/ekstensiv arealutnytting*. Bare få lokaliteter ligger nær bebyggelse i arealkategorien *spredtbygget/dyrket mark*.

Tabell 5-11 Lokaliteter fordelt på arealkategori.

Arealkategori	Antall	Prosent
Fjell/ekstensiv arealutnytting	28	25 %
Skog/utmark	73	64 %
Spredtbygget/dyrket mark	13	11 %
Totalsum	114	100 %

Hvis vi ser på fordelingen av tap/skade etter arealkategori samsvarer andel samlet arealkategori svært godt med tap/skade innen arealkategoriene.

Tabell 5-12 Tap/skade fordelt på arealkategori.

Arealkategori	Antall	Prosent
Fjell/ekstensiv arealutnytting	7	24 %
Skog/utmark	18	62 %
Spredtbygget/dyrket mark	4	14 %
Totalsum	29	100 %

Bildet blir tydeligere når vi ser på tilstand fordelt på arealkategoriene. I skog og utmark er hele 89 % av lokalitetene uten negativ påvirkning. I spredtbygde områder/dyrket mark er andelen 69 %, og i tettbygde områder er bare 25 % av lokalitetene uten tap/skade.

Tabell 5-13 Tilstand fordelt på arealkategori.

Tilstand etter arealkategori	Antall	Prosent
Fjell/ekstensiv arealutnytting	28	25 %
Ikke gjenfunnet	6	21 %
Intakt	13	46 %
Skadet	1	4 %
Uendret	8	29 %
Skog/utmark	73	64 %
Forbedret	2	3 %
Ikke gjenfunnet	7	10 %
Intakt	15	21 %
Skadet	6	8 %
Skjemmet	4	5 %
Tapt ulovlig fjernet	1	1 %
Uendret	38	52 %
Spredtbygget/dyrket mark	13	11 %
Forbedret	1	8 %
Ikke gjenfunnet	3	23 %
Intakt	5	38 %
Tapt ulovlig fjernet	1	8 %
Uendret	3	23 %
Totalsum	114	100 %

5.6.2 Arealbruk

Det er en sterk sammenheng mellom arealkategori og arealbruk. Arealbruk er en noe mer finmasket inndeling som viser den faktiske bruken av arealene og deres beskaffenhet.

Kulturminnelokalitetene fordeler seg utover landskap med ulik arealbruk. *Skog* dominerer arealbruken med nær halvparten av de registrerte lokalitetene. En fjerdedel av lokalitetene ligger under *fjell, vidde, hei*. Den tredje mest representerte arealbruken er *skog, produktivt hogstfelt* med 17 %. De øvrige arealbruk-kategoriene utgjør 12 % av utvalget.

Tabell 5-14 Kulturminnelokaliteter fordelt på områder etter arealbruk.

Arealbruk	Antall	Prosent
Beitemark	1	1 %
Dyrket mark, åker	6	5 %
Fjell, vidde, hei	28	25 %
Gjengroingsområde	1	1 %
Randvegetasjon	2	2 %
Skog	54	47 %
Skog, produktivt hogstfelt	19	17 %
Strandsone, elvebredd	2	2 %
Tun/hage	1	1 %
Totalsum	114	100 %

Tap/skade skjer med en overrepresentasjon i områder med *dyrket mark* og *skog, produktivt hogstfelt*. For dyrket mark er det dobbelt så mye tap og skader som en normalfordeling skulle tilsi. Skog har derimot en mindre, men tydelig underrepresentasjon av tap/skade.

For øvrige lokaliteter fordelt på arealbruk er tallene så små at de i seg selv gir lite grunnlag for videre analyse.

Tabell 5-15 Tap/skade fordelt på arealbruk.

Arealbruk	Antall	Prosent
Dyrket mark, åker	3	10 %
Fjell, vidde, hei	7	24 %
Skog	11	38 %
Skog, produktivt hogstfelt	6	21 %
Strandsone, elvebredd	1	3 %
Tun/hage	1	3 %
Totalsum	29	100 %

Årsakene til tap/skade henger tett sammen med arealbruken. På *dyrket mark* og *fjell, vidde, hei* er det *ukjent* som er den dominerende årsaken. Dette har en klar sammenheng med Mølmen-registreringene som ikke ble gjenfunnet ved årets kontrollregistreringer.

Ikke uventet er skogbruk største årsak til tap/skade for lokaliteter som ligger innenfor arealbruk-kategorien *skog, produktivt hogstfelt*.

For øvrige lokaliteter fordelt på arealbruk er tallene så små at de i seg selv gir lite grunnlag for videre analyse.

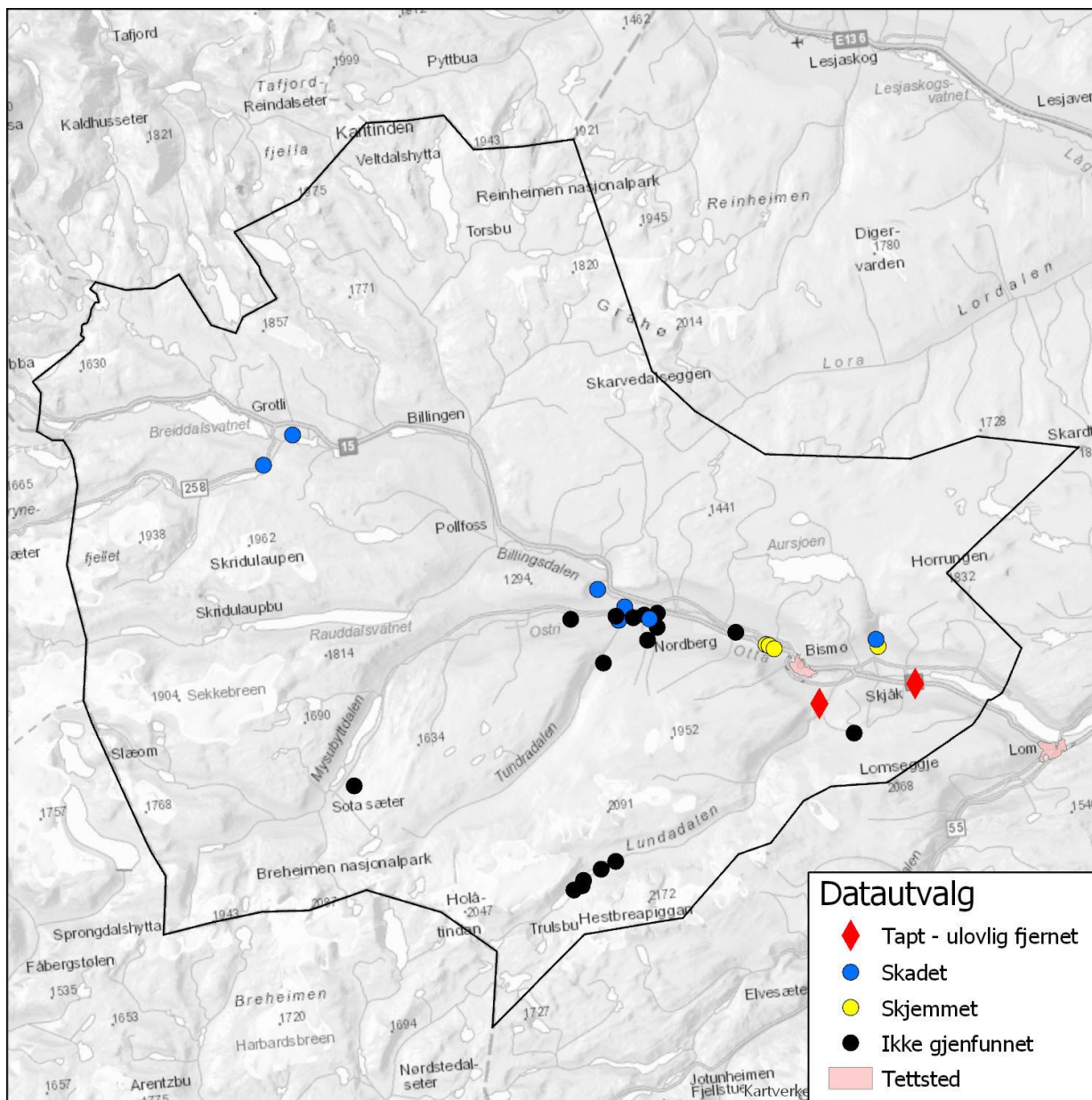

Figur 5-3 Tradisjonslokaliteten Gjørja er en naturlig «tunnel» som skulle gi hell og lykke for fjell- og seterfolk som krøp igjennom, ID 52818.

5.7 Geografisk fordeling av tap/skade

Skjåk er en stor kommune i utstrekning med mye fjell, skog og utmark. Bebyggelsen ligger spredt i dalbunnen. Når vi legger inn tilfeller av tap/skade på kartet i Figur 5-4, ser vi fordelingen av tap/skade i de ulike områdene i Skjåk.

Tilfellene av tap/skade er spredt utover kommunen. Den eneste tydelig sammenhengen er at tap og skader ligger i skog og mark, og på fjellet.

Figur 5-4 Kart som viser fordeling av tap/skade for Skjåk.

5.8 Forholdet mellom planstatus og automatisk fredete kulturminner

Nesten ni tideler av de kontrollregistrerte kulturminnene i Skjåk ligger i områder som styres av kommuneplanen. Kun 12 % av lokalitetene ligger i regulerte områder. Forklaringen er få reguleringsplaner i kommunen, noe som nok henger sammen med den store andelen LNFLNF-områder og tilsvarende lite bebyggelse og infrastruktur. Skjåk kommune har ikke benyttet kommunedelplannivået for arealplaner. Det er her ikke gjort et skille mellom detalj- og områdereguleringsplaner.

Tabell 5-16 Lokalteter etter planstatus.

Planstatus	Antall	Prosent
Innenfor reguleringsplan	13	12%
Kun kommuneplan	101	88 %
Totalsum	114	100 %

Om vi ser på lokaliteter med tap/skade befinner samtlige seg innenfor uregulerte områder.

For Skjåk sin del er ingen av kulturminnene med dispensasjon med tap/skade. Det ser ut som at reguleringsplaner er positivt for bevaring av kulturminner i Skjåk kommune.

5.8.1 Kommuneplan

Kommuneplanen for Skjåk er fra 2010, og er under rullering. Kontrollregistreringene foregikk altså helt på slutten av planens virkeperiode. Det vil derfor være en god anledning til å se på effektene av planen. Flere av de undersøkte kulturminnene ligger innenfor arealer der videreføring av eksisterende reguleringsplan, H910. Dette betyr at noen kulturminner er vernet etter eldre plan- og bygningslov (før 2008).

Tabell 5-17 Lokalteter etter arealformål i kommuneplanens arealdel.

AREAL_KPA	Antall	Prosent
H910	6	5 %
LNFLNF	105	92 %
Masseuttak	2	2 %
Utbyggingsområde	1	1 %
Totalsum	114	100 %

Samtlige tap/skade skjer i *landbruk, natur og friluftsliv-områder* (LNF).

LNF-områdene er den desidert største arealkategorien på kommuneplankartet. Arealformålet åpner for tiltak som er forenelige med formålene landbruk, natur og friluftsliv. Av tiltak som kan skade kulturminner, gjelder dette først og fremst skogsdrift med tilhørende etablering av skogsveier, kjøring med skogsmaskiner og avfall fra driften. Skogområder vil i all hovedsak også ligge i kommuneplanen som LNF-områder. Årsakene til tap/skade er som vist i tabell 5-2.

Figur 5-5 Fagstgrav ved Grotlivatnet som er skiltet, ID 51893. Lokaliteten er skadet av tråkk som har ført til noe utrasing av stein.

5.8.2 Reguleringsplaner

For 12 av lokalitetene er arealbruken styrt gjennom reguleringsplan. Av disse ligger en tredjedel innenfor skogbruk, og en fjerdedel hyttebebyggelse. 17 % er avsatt til masseuttak.

Om lag halvparten av lokalitetene innen reguleringsplaner ligger innunder formål som ikke retter seg mot utbygging, det være seg arealer satt av til jord- og skogbruk, friområder, grønnstruktur og lignende. Resterende lokaliteter ligger i arealformål som i prinsippet åpner for utbygging av forretning, gang- og sykkelvei og hyttebebyggelse.

Tabell 5-18 Fordeling av lokaliteter etter reguleringsformål.

Reguleringsformål	Antall	Prosent
Forretning	1	8 %
Friluftsområde	1	8 %
Skogbruk	4	33 %
Masseuttak	2	17 %
Gang- og sykkelvei	2	8 %
Hyttebebyggelse	3	25 %
Totalsum	13	100 %

Bare en av lokalitetene er skadet. Dette gjelder for en av lokalitetene so ligger under formål hyttebebyggelse. Dette gjør dette det vanskelig å peke på noen tendenser i materialet, bortsett fra at reguleringsplan er med på å bevare kulturminner, uansett hvilket formål de har.

5.8.3 Hensynssoner

Arkeologiske kulturminnelokaliteter innen hensynssone *bevaring/båndlegging kulturmiljø/-minne(H530/H730)* er registrert som vernekategori B: *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern gjennom regulering til spesialområde bevaring, hensynssone D bevaring kulturmiljø/-minne, områdefredninger etter kml § 19 eller gjennom skilting og skjøtsel og lignende.*

Bruk av hensynssoner er et nytt element som er kommet inn med plan- og bygningsloven fra 2008. For kontrollregistreringene er det i utgangspunktet bare hensynssoner knyttet til vern av arkeologiske

Kulturminner som er relevant for vurdering av effekter av vern. Ut fra en antakelse om at hensynssone uansett kan bidra til vern av kulturminnelokaliteter, har vi valgt også å se på andre hensynssoner. For de registrerte lokalitetene er det sikringssoner, soner for bevaring og soner for båndlegging som er relevant. Hensynssoner kan være gitt i både kommuneplan og i reguleringsplaner. 18 av kulturminnene er vernet gjennom kommuneplanen med båndleggingssone og hensynssoner. Datasettet vårt inneholder ikke informasjon om hvilket nivå øvrige hensynssoner kommer ifra, men det antas at fleste-parten ligger i kommuneplanens arealdel.

I kommuneplanen er det satt hensynssone *Bevaring kulturmiljø/-minne* (H570) på tre av lokalitetene i utvalget, mens hensynssone *for båndlegging etter kulturminneloven* (H730) er benyttet på 15 områder. Hensynssonene er fulgt opp med bestemmelser og retningslinjer som gir føringer for tiltak.

For mange mindre områder gjelder reguleringsplaner. Her er gjerne kulturminnene markert med hensynssoner eller bestemmelsesområde *spesialområde bevaring* som skal sikre vern av selve kulturminnet og en buffersone rundt. Det er også vernet kulturminner gjennom gammelt lovverk, der hensynssonen er kalt *kulturelt bevaringsområde*. Til sammen utgjør dette 11 av lokalitetene i utvalget.

Tabell 5-19 Lokaliteter etter om de ligger innen hensynssone og i så fall hva formålet for hensynssonen er.

Hensynssone	Antall	Prosent
Kulturminne	29	26 %
Natur	18	16 %
Ingen hensynssone	67	58%
Totalsum	114	100 %

Ulike hensynssoner omfatter totalt 42 % av lokalitetene. Kulturminneformålet dominerer med 26 %.

Tabell 5-20 Tap/skade etter om de ligger innen hensynssone og i så fall hva formålet for hensynssonen er.

Tap/skade etter hensynssone	Antall	Prosent
Kulturminne	5	16 %
Natur	7	24 %
Ingen hensynssone	17	59 %
Totalsum	29	100 %

Hensynssonene med formål vern av kulturminne synes å ha en viss effekt. Mens 26 % av lokalitetene ligger innen en slik hensynssone, skjer bare 16 % av tap/skade her. Funnene er relativt konsistent i og med at det er bare innen hensynssone kulturminne at det er en vesentlig underrepresentasjon av tap/skade. Ingen av de andre hensynssonene synes å ha noen effekt på vern av lokalitetene i utvalget. Lokaliteter innenfor hensynssone for natur har en vesentlig overrepresentativitet av tap/skade. 16% av kulturminnene ligger innenfor slike, og hele 24% av tap/skade foregår her. Samtlige av disse er kulturminner som ligger innunder tilstandskategorien *ikke gjenfunnet* (jf. Mølmen-registreringene).

Lokaliteter som ligger i hensynssone kulturminne er i større grad synlige enn hva tilfellet er for det totale utvalget, hele 26 av 29 lokaliteter. Siden synlighet i seg selv synes å ha en verneeffekt, har vi statistisk testet effekten av hensynssone kulturminne opp imot om den styres av synlighet som mellomliggende variabel. Kontrollen viser at effekten av hensynssone kulturminne kan tilskrives at disse lokalitetene i større grad er synlige.

Funnene viser altså en underrepresentasjon av tap/skade innen hensynssoner rettet mot sikring av kulturminner. Resultatet tyder på at kommuneplanen og bruken av hensynssone kulturminne tilsynelatende fungerer godt i Skjåk kommune.

5.9 Forhold rundt vernekategori

Lokalitetene som befinner seg i hensynssone bevaring kulturminne/-kulturmiljø er i registreringene gitt status som kategori B-lokaliteter; *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern*. Det samme gjelder lokaliteter der tilrettelegging, skilting eller skjøtsel er med på å styrke vernet.

Om vi ser på utvalget under ett, havner en fjerdedel av lokalitetene i kategori B. Av de øvrige lokalitetene havner hovedmengden, 74 %, i kategori C, *lokaliteter uten noe spesielt vern utover fredningen*. Mens bare 2 % havner i kategori A, *lokaliteter der det er gitt dispensasjon fra deler eller hele fredningen*.

I Skjåk er det en svært høy andel av lokalitetene som havner i kategori B. Dette skyldes som nevnt at hensynssoner er utstrakt brukt, spesielt i kommuneplanen. I tillegg er ytterligere seks lokaliteter plassert i kategori B grunnet tilrettelegging/skjøtsel.

A-kategorien - *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som det er gitt dispensasjon for* - er liten og er ikke representativ hverken hva gjelder antall eller spredning. Lokalitetene som er med i utvalget, er valgt av Riksantikvaren fordi det ønskes særlig oppfølging av disse.

Tabell 5-21 Lokaliteter fordelt på vernekategori.

Vernekategori	Antall	Prosent	Antall tap/skade	Prosent tap/skade
A	2	2 %	0	0 %
B	28	25 %	6	21 %
C	84	74 %	23	79 %
Totalsum	114	100 %	29	100 %

5.9.1 Vernekategori og planstatus

Tabell 5-22 viser hvordan lokalitetene i de ulike vernekategoriene fordeler seg mellom områder styrt av reguleringsplan og områder styrt bare av kommuneplanen. Vi ser at det er en tydelig tendens til at grad av regulering henger sammen med vernekategori. Begge kategori-A-lokalitetene er regulert, en tredjedel av kategori B-lokalitetene, mens bare 2 % av kategori C-lokalitetene er omfattet av reguleringsplan.

Tabell 5-22 Lokalteter etter vernekategori fordelt på planstatus.

Vernekategori etter planstatus	Antall	Prosent
A-kategori	2	2 %
Regulert	2	100 %
Uregulert	0	0 %
B-kategori	28	25 %
Regulert	9	32 %
Uregulert	19	68 %
C-kategori	84	74 %
Regulert	2	2 %
Uregulert	82	98 %
Totalsum	114	100 %

I kommuneplanen ligger begge A-kategori- lokalitetene i område for LNF. Også for B-kategori-lokalitetene dominerer LNF-formålet med hele 79% av lokalitetene. For C-kategori-lokalitetene ligger hele 96 % av lokalitetene i område avsatt til LNF-formål.

Bare ni av totalt 114 kontrollregistrerte lokaliteter er fordelt på arealformål som en kan forvente en eller annen form for byggeprosess innenfor. Det at det er så stor andel kulturminner innenfor LNFLNF-område vil utløse et behov dispensasjoner og økt vern. Det er registrert tap/skade på hele 29 lokaliteter i områder med arealformålet LNF.

Tabell 5-23 Lokalteter etter vernekategori fordelt på arealformål i kommuneplanens arealdel.

Vernekategori etter arealformål KPA	Antall	Prosent
A-kategori	2	2 %
LNF	2	100 %
B-kategori	28	25 %
H910	4	14 %
LNF	22	79 %
Masseuttak	2	7 %
C-kategori	84	74 %
H910	2	2 %
LNF	81	96 %
Utbyggingsområde	1	1 %
Totalsum	114	100 %

Går vi videre inn i vurdering av vernekategori opp mot arealformål i reguleringsplaner begynner tallene å bli lave. Det er likevel noen interessante tendenser i registreringene. Samtlige lokaliteter ligger

innenfor områder satt av til utbyggingsformål, bare en lokalitet under vernekategori B ligger i område satt av til friluftsområde. Tre av ni av B-kategoriene ligger innenfor areal avsatt til skogbruk.

Tabell 5-24 Fordeling av lokaliteter etter vernekategori og arealformål i reguleringsplan.

Vernekategori etter arealformål i reg.plan	Totalt	Prosent
A-kategori	2	2 %
Gang- og sykkelvei	2	100 %
B-kategori	28	25 %
Friluftsområde	1	4 %
Hyttebebyggelse	3	11 %
Masseuttak	2	7 %
Skogbruk	3	11 %
Ingen	19	68 %
C-kategori	84	74 %
Forretning	1	1 %
Skogbruk	1	1 %
Ingen	82	98 %
Totalsum	114	100 %

5.9.2 Vernekategori og tap/skade

Når vi ser på tap/skade fordelt på de tre vernekategoriene, ser vi ingen av de to kategori A-lokalitetene er skadet eller fjernet. At lokalitetene er intakte, skyldes at planprosess og byggemelding har dratt ut i tid, eller ikke lenger er aktuelle. Begge dispensasjonene er gjort i samband med ny gang- og sykkelvei.

Tabell 5-25 Sammenheng mellom vernekategori og tilstand.

Vernekategori etter arealformål i reguleringsplan	Antall	Prosent
A-kategori	2	2 %
Intakt	2	100 %
B-kategori	28	25 %
Forbedret	2	7 %
Intakt	4	14 %
Skadet	4	14 %
Skjemmet	2	7 %
Uendret	16	57 %
C-kategori	84	74 %
Forbedret	1	1 %
Ikke gjenfunnet	16	19 %
Intakt	27	32 %
Skadet	3	4 %
Skjemmet	2	2 %
Tapt ulovlig fjernet	2	2 %
Uendret	33	39 %
Totalsum	114	100 %

For kategori-B-lokalitetene er 21 % registrert med *tap/skade*. 71 % av dem har enten *intakt* eller *uendret* status. To av lokalitetene er også registrert som *forbedret*. Den største andelen av lokalitetene ligger innunder C-kategorien. Her er hver fjerde lokalitet registrert med *tap/skade*. Hele 19 % av lokalitetene ble ikke gjenfunnet. 71 % er registrert som *enten intakt* eller *uendret*, og ett kulturminne er *forbedret*.

5.9.3 Vernekategori og art

For mange av variablene og funnene som er diskutert tidligere i rapporten er det interessant også å vurdere opp mot vernekategori.

Det er interessant å se at bosetnings- aktivitetsområder i større grad er underlagt vern utover fredningen i forhold til totalt antall lokaliteter, hele 36 %. Til sammenligning er bare 18 av totalt 73 fangstlokaliteter underlagt ytterligere vern. Den samme underrepresentativiteten finner vi for kullfremstillingsanlegg.

Overrepresentativiteten for bosetnings- aktivitetsområder kan skyldes at de i større grad ligger tett på dagens bebyggelse og områder med aktiviteter som skogsdrift, og dermed er tatt hensyn til i kommuneplan og reguleringsplaner. Sammenlignet er de fleste fangstanlegg lokalisert i utkanten av dagens

bosetning, og på høyfjellet, områder der det ikke forventes byggeaktiviteter i noe særlig grad, som forutsetter reguleringsplaner.

Tabell 5-26 Oversikt over kulturminnearter fordelt på vernekategori.

Vernekategori etter art	Totalt	Prosent
A-kategori	2	2 %
Bosetning-aktivitetsområde	1	50 %
Fangstlokalitet	1	50 %
B-kategori	28	25 %
Bosetning-aktivitetsområde	5	18 %
Fangstlokalitet	18	64 %
Gravfelt	1	4 %
Gravminne	1	4 %
Kullfremstillingsanlegg	3	11 %
C-kategori	84	74 %
Bergkunst	1	1 %
Bosetning-aktivitetsområde	8	10 %
Fangstlokalitet	54	64 %
Gravfelt	1	1 %
Gravminne	3	4 %
Jernvinneanlegg	1	1 %
Kullfremstillingsanlegg	15	18 %
Tradisjonslokalitet	1	1 %
Totalsum	114	100 %

5.9.4 Vernekategori og arealgruppe

Lokalitetene i kategori A ligger begge innen arealgruppen bebygde områder og jordbruksareal. At kategori A-lokaliteter befinner seg i bebygde områder kan forklares med at det for en stor grad er planlagt utbygging som fører til at det blir gitt dispensasjon til tiltak.

Lokalitetene innen kategori B ligger noe nærmere fordelingen for hele utvalget, men med overrepresentasjon av lokaliteter i *skog/utmark*. Dette kan skyldes at kulturminneartene det er flest av i Skjåk er av de typer vi først og fremst forbinder med utmarksminner. En annen faktor er den store skogsdriften som foregår i kommunen. Kulturminnene i C-kategorien har tilsvarende fordeling i arealkategorier, men med en større andel innen *fjell/ekstensiv arealutnytting*.

Tabell 5-27 Lokaliteter etter vernekategori fordelt på arealkategori.

Vernekategori etter arealkategori	Totalt	Prosent
A Totalt	2	2 %
Spredtbygget/dyrket mark	2	100 %
B Totalt	28	25 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	7	25 %
Skog/utmark	18	64 %
Spredtbygget/dyrket mark	3	11 %
C Totalt	84	74 %
Fjell/ekstensiv arealutnytting	21	25 %
Skog/utmark	55	65 %
Spredtbygget/dyrket mark	8	10 %
Totalsum	114	100 %

Figur 5-6 Bosetting aktivitetsområde, rester av steinbu ved Heillstuguvatnet og Gamle Strynefjellsveg. ID 32179. Lokaliteten er regulert med LNF-formål, og har uendret status ved denne kontrollregistreringen.

6 Konklusjon

Gjennom registreringene og påfølgende analyse har vi behandlet et representativt utvalg av arkeologiske kulturminnelokaliteter. Fokuset på lokaliteter er nytt i denne runden med kontrollregistreringer. Bruddet i tilnærming gjør at våre analyser ikke er direkte sammenlignbare med tidligere runder med kontrollregistreringer.

Hovedoppmerksomheten i analysene er lagt på tilstandsending, årsaker til denne, samt variabler som brukes til å si noe om hvilke lokaliteter som utsettes for tap/skade. På bakgrunn av gjennomgangen kan vi trekke ut noen generelle observasjoner knyttet til trusselbilde og effekter av vern.

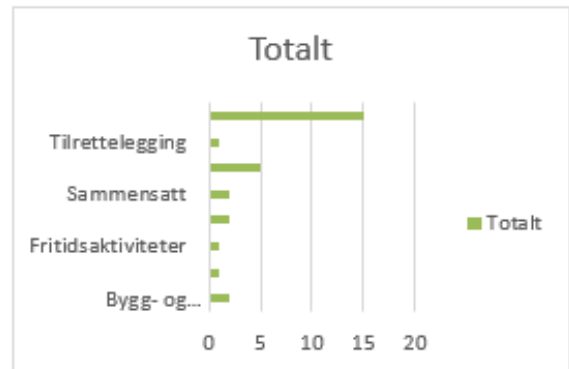
6.1 Tendenser i trusselbildet

6.1.1 Trusler som følge av menneskelig aktivitet

Trusselbildet er nær knyttet til tilstandsending og skadeårsak. Når vi summerer opp det som er registrert av tap/skade i Skjåk, er det lokaliteter som ikke er gjenfunnet som er den registrerte tilstanden som dominerer med hele 16 av i alt 29 lokaliteter. I all hovedsak skyldes dette unøyaktig kartfesting i Askeladden-databasen, på bakgrunn av digitalisering av skriftlige kilder. Det er altså ikke menneskelige aktiviteter i naturen som er den største trusselen for kulturminner i Skjåk. Unøyaktig kartfesting kan få sekundær innvirkning på kulturminnene, da det vil være vanskelig å styre fysiske tiltak utenom de fredete kulturminnene, særlig for fangstanlegg med antatt stor utstrekning.

Det er registrert to tap i Skjåk, og begge er gjort uten dispensasjon fra Kulturminneloven. Det ene er et kullfremstillingsanlegg som er fjernet ved utviding/grøfting av grusvei. Det andre er tapt i forbindelse med boligbygging/anlegning av hage.

Tabell 6-1 Hovedårsaker til tap og skade.

Tabell 6-1 viser at den nest største skadeårsaken er skogbruk. Selv om kulturminnernes plassering er kjent, har kulturminnene blitt overkjørt av hogstmaskiner. Selv om tallene er små, er skogbruk er årsaken til størst andel skade og skjemming.

Det er ikke sammenheng mellom tap/skade og ikke-synlige kulturminner, eller som det kreves fagkunnskap for å skille ut i terrenget. Kontrollregistreringen viser at antall lokaliteter med skade eller som er skjemmet utelukkende er synlige. Det kan tenkes at det ikke er lokalitetens synlighet, men dens plassering i landskapet som er utslagsgivende for dette.

6.1.2 Sårbarhetsområder

Vel så viktig som å se hva som er truslene, er å fokusere på hvor truslene opptrer. Sårbarheten er ikke like stor i alle områder av kommunen.

Tap/skader forekommer over ulike deler av kommunen, de fleste i områder klassifisert som skog/utmark. Lokaliteter som ikke er gjenfunnet er plassert både i dalstrøk i høyfjellet, og nær bebyggelsen i Ottadalen. Kulturminner som er skadet og skjemmet er lokalisert i direkte tilknytning til/nær dagens bebyggelse og infrastruktur. Det samme gjelder lokaliteter som er tapt.

Siden det er få reguleringsplaner i Skjåk kommune, er bare ett kulturminne registrert med tap/skade innenfor regulert areal. I de resterende områdene er det kommuneplanen som styrer arealbruk. Over halvparten av tap/skade skjer i områder som ikke er

dekket av hensynssoner i kommuneplan/reguleringsplan.

Nesten samtlige lokaliteter ligger i områder satt av til LNF-områder i kommuneplanen, hele 92 %.

6.1.3 Naturhendelser og klimaendringer

Tap/skade som er registrert som forskyldt av naturprosesser i form av rotvelt, erosjon og noe gjengroing. Sammen med sammensatt skadeårsak der naturhendelse er del av årsaksbildet utgjør dette bare fire lokaliteter.

Det er usikkert om vi har klart å fange opp det reelle bildet på påvirkningen av naturhendelse og klimaendringer. Store deler av Skjåk kommune er høyfjell med høye fjell over 2000 moh. og små isbreer. Åpenbare effekter av klimaendringer er avsmelting fra breer som kan skape økt vannføring i elver og bekker, som igjen kan føre til erosjon. Store deler av arealet er uveisomt, og utvalget vårt er gjort ut fra at lokalitetene skulle kunne når i løpet av et dagsverk, samt med et fokus på HMS. Lokaliteter som ligger tett på breer og elver kan slik sett være litt lite undersøkt i henhold til det totale antallet av lokaliteter i kommunen.

Lokaliteter som er registrert med naturskade i form av erosjon ligger i tilknytning til tråkk/sti. Vann følger «minste motstands vei» og stier blir gjerne til bekkefar i nedbørsperioder.

Det er grunn til å tro at endringer i klima kan påvirke tap/skade-andelen fremover. Skjåk har historisk sett hatt et meget tørt klima. Med mer nedbør og økt temperatur vil vann-erosjon bli mer aktuelt.

6.2 Effekter av vern

I overvåkingsprogrammet skal vi se på virkning av ulike former for vern, så vel som trusselbilder. Av former for vern, er det primært virkemidlene i plan- og bygningsloven som er behandlet. I tillegg er skjøtsel og skilting registrert som mulige tiltak som kan styrke vernet.

Det er et begrenset antall lokaliteter som er tilrettelagt i Skjåk, bare fire av 114 kontrollregistrerte lokaliteter, så det er ikke mulig å konkludere. Bare to lokaliteter er registrert som skjøttet. Det er registrert skade på kulturminner i forbindelse med stier, der tråkk har ført til slitasje og erosjon.

Når vi skal se på virkninger av vern, og først og fremst bruk av hensynssoner. Hele 88 % av lokalitetene er underlagt kommuneplanen, men det er bare 17 lokaliteter som er underlagt vern gjennom *hensynssone bevaring kulturminne/-miljø og båndlegging kulturminner*. Vi ser også at disse sonene ikke nødvendigvis dekker hele lokalitetene. Grunnlag for analyse av vern er derfor noe begrenset. Sammen med hensynssoner i reguleringsplaner ser det likevel ut til at bruken av hensynssoner har noe positiv effekt for kulturminnene.

Denne effekten vil kunne bli forsterket om bruken av hensynssoner for bevaring av kulturminner øker i den nye kommuneplanen, både for bevaring av kulturmiljø sammensatt av flere kulturminner eller for enkeltminner båndlagt etter kulturminneloven.

Figur 6-1 Utsikt over kulturlandskapet ved Sotasæter sett fra Sothogget.

7 Oversikt over tap

Art	Kullfremstillingsanlegg
Askeladden ID	123943
Gnr /Gnr	27/5, 13
Siste registrering	2008
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Tap – ulovlig fjernet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Gravminne
Askeladden ID	12516
Gnr /Gnr	14/1, 13
Siste registrering	2012
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Tap – ulovlig fjernet
Tap/skade årsak	Byggeaktivitet

8 Oversikt over skade

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	12464
Gnr /Gnr	94/24
Siste registrering	2012
Planstatus	Regulert, hyttebebyggelse
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Naturprosesser

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	79967
Gnr /Gnr	246/1, 22
Siste registrering	2012
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Naturprosesser

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	41753
Gnr /Gnr	246/1 m. fl.
Siste registrering	2007
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Tilrettelegging, kultursti

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	71344
Gnr /Gnr	42/3
Siste registrering	2007
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Fritidsaktiviteter, sti

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	149734
Gnr /Gnr	246/1 m.fl.
Siste registrering	2011
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skade
Tap/skade årsak	Skogbruk

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	51893
Gnr /Gnr	246/1 m. fl.
Siste registrering	2007
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skade
Tap/skade årsak	Sammensatt, naturprosesser/erosjon og tråkk

Art	Fangstlokalitet
Askeladden ID	12472
Gnr /Gnr	246/1 m.fl.
Siste registrering	2012
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNf
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Skogbruk

9 Oversikt over skjemming

Art	Fangstanlegg
Askeladden ID	32209
Gnr /Gnr	
Siste registrering	2007
Planstatus	Ujregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skjemmet
Tap/skade årsak	Skogbruk, hogstavfall

Art	Fangstanlegg
Askeladden ID	41894
Gnr /Gnr	
Siste registrering	2012
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skjemmet
Tap/skade årsak	Skogbruk, hogstavfall

Art	Fangstanlegg
Askeladden ID	41757
Gnr /Gnr	
Siste registrering	2007
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNF
Tilstand	Skjemmet
Tap/skade årsak	Skogbruk, hogstavfall

Art	Fangstanlegg
Askeladden ID	43062
Gnr /Gnr	
Siste registrering	2007
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNf
Tilstand	Skjemmet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet, krafttrasé

10 Tabell over registrerte kulturminnelokaliteter

ID	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstand re- gistrering 2017	Årsak tap/skade
135732	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135777	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135792	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135801	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135861	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135779	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135808	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135894	Bosetning-aktivitets- område	B	Ikke registrert	Intakt	
135715	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135860	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
21884	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135697	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135704	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135736	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135743	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135784	Bosetning-aktivitets- område	C	Ikke registrert	Intakt	
135813	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135835	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
135888	Fangstlokalitet	B	Ikke registrert	Intakt	
12464	Bosetning-aktivitets- område	B	skadet	Skadet	Naturprosesser
21852	Fangstlokalitet	B	uendret	Uendret	
21881	Bosetning-aktivitets- område	B	uendret	Uendret	
21882	Bosetning-aktivitets- område	C	uendret	Uendret	
32175	Fangstlokalitet	B	skjemmet	Uendret	
32179	Bosetning-aktivitets- område	B	uendret	Uendret	
41779	Bosetning-aktivitets- område	C	uendret	Uendret	
52818	Tradisjonslokalitet	C	uendret	Uendret	
76533	Bosetning-aktivitets- område	C	uendret	Uendret	
70405	Fangstlokalitet	B	skadet	Forbedret	Ukjent
219308	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Forbedret	Bygg- og anlegg
135754	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135790	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135710	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
51571	Jernvinneanlegg	C	uendret	Ikke gjenfunnet	Sammensatt
135739	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135706	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135827	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent

ID	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstand re- gistrering 2017	Årsak tap/skade
13911	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
4530	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
4531	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
4532	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
23703	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
53340	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
71664	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
123941	Kullfremstillingsanlegg	B	intakt	Intakt	
123942	Kullfremstillingsanlegg	B	intakt	Intakt	
156002	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
156005	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
156006	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
156007	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Intakt	
156015	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
156016	Kullfremstillingsanlegg	C	Ikke registrert	Intakt	
79967	Fangstlokalitet	C	skadet	Skadet	Naturprosesser
41753	Fangstlokalitet	B	skadet	Skadet	Tilrettelegging
71344	Fangstlokalitet	B	uendret	Skadet	Fritidsaktiviteter
149734	Fangstlokalitet	C	intakt	Skadet	Skogbruk
51893	Fangstlokalitet	C	uendret	Skadet	Sammensatt
12472	Fangstlokalitet	B	skadet	Skadet	Skogbruk
32209	Fangstlokalitet	C	uendret	Skjemmet	Skogbruk
41894	Fangstlokalitet	B	skadet	Skjemmet	Skogbruk
41757	Fangstlokalitet	C	uendret	Skjemmet	Skogbruk
43062	Fangstlokalitet	B	uendret	Skjemmet	Bygg- og anlegg
123943	Kullfremstillingsanlegg	C	skadet	Tapt ulovlig fjernet	Bygg- og anlegg
12511	Bergkunst	C	uendret	Uendret	
135724	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Uendret	
12515	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
43063	Fangstlokalitet	C	ikke gjenfunnet	Uendret	
76636	Fangstlokalitet	C	skadet	Uendret	
31870	Fangstlokalitet	B	uendret	Uendret	
3601	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
3603	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
12513	Fangstlokalitet	B	skadet	Uendret	
13387	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
13390	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
30619	Fangstlokalitet	B	skadet	Uendret	
33035	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
33036	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
40170	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
41755	Fangstlokalitet	C	skjemmet	Uendret	
43049	Bosetning-aktivitets- område	C	uendret	Uendret	
43064	Fangstlokalitet	C	skadet	Uendret	
50259	Bosetning-aktivitets- område	B	uendret	Uendret	

ID	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstand re- gistrering 2017	Årsak tap/skade
50260	Fangstlokalitet	B	uendret	Uendret	
51462	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
51898	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
52822	Fangstlokalitet	C	ikke gjenfunnet	Uendret	
52823	Fangstlokalitet	B	uendret	Uendret	
61754	Fangstlokalitet	B	uendret	Uendret	
62202	Fangstlokalitet	C	skjemmet	Uendret	
70403	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
71345	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
76635	Fangstlokalitet	C	uendret	Uendret	
76644	Fangstlokalitet	B	skadet	Uendret	
76646	Fangstlokalitet	C	skadet	Uendret	
78370	Fangstlokalitet	B	skjemmet	Uendret	
79935	Bosetning-aktivitets- område	C	skadet	Uendret	
81274	Fangstlokalitet	C	skadet	Uendret	
90322	Kullfremstillingsanlegg	C	intakt	Uendret	
90323	Kullfremstillingsanlegg	C	intakt	Uendret	
119614	Kullfremstillingsanlegg	B	intakt	Uendret	
135689	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Uendret	
52819	Fangstlokalitet	B	skadet	Forbedret	Jordbruk
135714	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135720	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
135752	Fangstlokalitet	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Ukjent
23704	Gravfelt	C	Ikke registrert	Intakt	
51460	Fangstlokalitet	A	uendret	Intakt	
157971	Bosetning-aktivitets- område	A	Ikke registrert	Intakt	
191287	Bosetning-aktivitets- område	C	Ikke registrert	Intakt	
191289	Bosetning-aktivitets- område	C	Ikke registrert	Intakt	
12516	Gravminne	C	ikke gjenfunnet	Tapt ulovlig fjernet	Byggeaktiviteter
32172	Gravminne	B	uendret	Uendret	
51586	Gravfelt	B	uendret	Uendret	
70243	Gravminne	C	uendret	Uendret	

11 Kilder

Binns, K. S.: *Fortidens minner i dagens landskap, status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002*

Lov om kulturminner (kulturminneloven) (LOV-1978-06-09-50)

Mølmen, Ø.: *Viltbiologiske forundersøkelser i Jotunheimen/Breheimen. Felt 2.1976.*

Puschmann, O.: *Nasjonalt referansesystem for landskap - beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner.* NIJOS rapport 10/2005

Skjåk kommune: *Kommuneplanen sin arealdel 2011-20.*

Thuestad, A.: *Fortidens minner i dagens landskap, status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2007*

Sollund, M.-L. Bøe: *Fortidens minner i dagens landskap, status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2012*

Storøy, A.: *Vern av Breheimen-Mørkridsdalen. Konsekvensutredning kulturminner og kulturmiljø, 2008.* Asplan Viak AS

12 Vedlegg

Kategorier hentet fra NS 9450:2012, Automatisk fredete arkeologiske kulturminner og skipsfunn – Krav til registrering av tilstand:

Tilstand

- Intakt
- Forbedret
- Tapt – dispensasjon
- Tapt – ulovlig fjernet
- Tapt – naturhendelse
- Skadet
- Ikke gjenfunnet
- Tildekket
- Omdefinert
- Ukjent
- Uendret

Årsak

- Jordbruk
- Skogbruk
- Byggeaktiviteter
- Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veiutbygging
- Energiproduksjon
- Skjøtsel
- Sikring
- Fritidsaktiviteter
- Tilrettelegging
- Naturprosesser
- Dyreaktiviteter
- Militær virksomhet
- Oppdrettsvirksomhet
- Sammensatt skadeårsak
- Kriminalitet
- Barmarkskjøring
- Ukjent

Arealkategori

- Byområde (høy grad av utnyttning)
- Skog/Utmark
- Spredtbygd/dyrket mark
- Tettbygd/utbyggingsområder
- Fjell/ekstensiv arealutnyttning

Arealbruk

- Beitemark
- Boligområde
- Brakkland
- Fjell, vidde, hei
- Dyrket mark, åker (innmark)
- Gjengroingsområde (pioner- eller buskvegetasjon, kratt og ung løvskog)
- Grøntområde, offentlig areal
- Hav, sjø
- Hytteområde
- Innsjø, vassdrag
- Kirkegård
- Marginalområde ved kysten
- Randvegetasjon (udyrtet mark ved dyrket mark)
- Militært område
- Myr
- Næring, industri, massetak
- Skog
- Skog, produktiv/hogstfelt
- Tun, hage
- Strandsone, elvebredd (område innenfor et belte på 100 meter)
- Vei, jernbane

